

I. KÖNYVTÁRTÖRTÉNET

Klimes-Szmik Katalin

HORVÁTH ÁRPÁD* NÉHÁNY SZAVA AZ EGYETEMI KÖNYVTÁR RENDEZÉSE ÜGYÉBEN. SZILÁGYI SÁNDOR IGAZGATÓ KINEVEZÉSÉNEK ELŐZMÉNYEI

Máté Sándor 1899-ben, visszatekintve, a könyvtárról, mint intézményről írta, „*megkezdte középkorias alakjából való kifejlődését*”¹ értve ezalatt, az új épületbe költözéssel párhuzamosan folytatott, új raktári rendezést, katalogizálást, szervezeti felépítést és működtetést szabályozó elvek kialakítását. Horvát Árpádnak, (1874. január 18. – 1866. december 31.) a könyvtár igazgatójának álláspontját nem ismerhették, leszámítva egy közvetlenül érintett, szűk körön kívül, még a kortársai sem, az utókor pedig, megelégedett vitapartnereinek az álláspontjával. Ezért a továbbiakban a könyvtárrendezéssel kapcsolatos vitából és Horvát Árpád igazgatói működéséből a könyvtárrendezéste vonatkozó írásain keresztül, az ő felfogását kívánom feleleveníteni, a kérdést érintő, konkrét viszonyok érzékeltetésével.

Az Egyetemi Könyvtár 1876. évi megnyitását, új székhelyén, a Szkalniczky Antal tervezte palota épületében, nagy várakozás előzte meg. Toldy Ferenc, a könyvtár igazgatója 1843-tól 1874-ig, minden befolyását latba vetve,² harcolt a könyvtárat és az épületet fenyegető veszélyek elhárításáért, egy az intézmény jelentőségéhez mért és a feladatai ellátásához alkalmas épületért.³ Nyomatásban hátrahagyott írásai közül, a *Nyílt levél Sz. P. orsz. képviselő úrhoz a M. K. Egyetemi Könyvtár ügyében* címűben, tudományos alapossgal szerkesztett történelmi

*Horvát Árpád, miként apja, Horvát István (1784-1846) is következetesen, ezt a névalakot használta. Ellenben a felettesek, kollégák, az utókor- hivatalos és félhivatalos írsaikban gyakran írták nevét -th végződéssel.

¹ MÁTÉ Sándor, *Jelentés a budapesti magyar királyi tudomány-egyetem könyvtárának 1898. évi állapotáról*, A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem Könyvtárának címjegyzéke, 23(1899), 1.; [FERENCZI Zoltán] *A magyar királyi tudomány-egyetem könyvtára*. Magyar Minerva. 1(1900) 47. A korszak találó jellemzéseként, átveszi Máténak ezt a megállapítását.

² Toldy Ferenc királyi tanácsos, 1863-ban az egyetem Bölcsészeti Kar dékánja volt, 1872-ben rektora, 1871. májusától a Magyar Tudományos Akadémia igazgató-tanácsának a tagja, az országos közoktatási tanács tagja, az egyetemi osztály elnöke, a tanári vizsgálobizottság tagja, több bel- és külföldi tudós társaság, levelező- illetve választmányi, több vármegye táblabírája.

³ *Königl. Ungarische Universitaets-Bibliothek in Budapest von den Architekten Szkalnitzky und Koch*, Allgemeine Bauzeitung, 1880; SISA József, *Szkalnitzky Antal, Egy építész a kiegyezés korabeli Magyarországon*, 1994, 130–134. A könyvtáráépület teljes bekerülési összege 666 659 ft, 65 kr tett ki. Ebből 542 991 ft 98 kr került az építkezés, 108 393 ft 4 kr a berendezése és az épületet díszítő művészi elemek 15 274 forint.

áttekintéssel kénytelen bizonyítani, sem a könyvtár állománya, sem személyzete, de használóinak köre sem indokolja, már 1774 óta, hogy még mindig felekezeti intézménynek tekintsek, „a minster, szavával, ... nem teheti valóban országossá: ezé tenni azt csupán az Önök hatalmában áll. **Segítsék országosan, s eo ipso országos lesz**”⁴ 1870-ben, az *Egy országos intézet veszedelmének nyílt és titkos, érdekes, története* címmel, a *Reform* című lapban tárta a nyilvánosság elé, az előbbinél másfélszer terjedelmesebb, valóságos monográfiában, az Egyetemi Könyvtár épületeinek, 1635–1870 közti viszontagságos történetét. Ekkor már nem csak „egy köz könyvtár összeomlásának pikant- érdekes katastrófhája” fenyegetett, hanem ehhez társult még egy évtizedek óta húzódó pernek, az egyetemre nézve kétséges kimenetele is. Toldy még megérhette, hogy a per mindkét fél számára elfogadható módon végződjön, és az új könyvtárépület munkálatai azonnal megkezdődjenek.

Trefort Ágoston kultuszminiszter érélyes és éber felügyelete alatt az építkezés előkészületei és munkálatai 1873 tavaszán meg is kezdődtek. 1875 októberére elkészült, a díszes, a kor műszaki színvonalának megfelelő épület.⁵ Készen állt a majdani olvasóterem is, az egyetemi karokon oktatott tudományokat és művészeteket képviselő húsz múzsa díszlett a mennyezeti freskókon, Lotz Károly keze nyomán, közrefogva Ferenc József, Thán Mór festette egészalakos, magyar huszár díszegyenruhás portréját.

Idő közben, 1874. január 18.-án, az Egyetemi Könyvtár élére, kinevezte az uralkodó Horvát Árpádot, a diplomatika és az irodalomtörténet tanárát, tudományos felkészültségű egyetemi tanárt. Az 1874. évben, Horvát négy közleményben kiadta, *Értesítő*- címmel, a könyvtár kötetmi példányok, ajándékok, vásárlások, új szerzeményeinek a szakkatalógusát, az 1875. évit, pedig egy kötetben megjelentette meg.⁶ A „Hírlapok és folyóiratok (hazaiak és külföldiek), Encyclopaediai, irodalomtörténeti, könyvészeti és vegyes munkák” után következnek „szak szerint: bölcsészet, nevelés- és oktatás, ó és új nyelvek, nemzeti irodalmak, történelem és segédtudományai, föld-, állam- és néprajz, jog- és államtudományok, természettudományok, mennyiségtan, orvostudomány, gazdaság, műtan, kereskedelem, közlekedés, hadtudomány, szépirodalom,

⁴ TOLDY Ferenc, *Nyílt levél Sz. P. orsz. képviselő úrhoz a M. K. Egyetemi Könyvtár ügyében*, Pest, 1868, 17. Kiemelés a szerzőtől.

⁵ SISA József, *Szkalnitzky Antal... i.m.* (3. jegyz.) 130–141. A megelőző évtizedek műszaki újdonságait alkalmazta, tűzbiztos vasvázás szerkezetet, a tetővilágításhoz üvegmennyezetet, központi fűtést és légcserét, telegráf összeköttetést, gázvilágítást.

⁶ V. ö. VÉRTESY Miklós, *Szinyei József és Horvát Árpád (Az Egyetemi Könyvtár története 1875/76-ban)*, Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei, 1(1962), 97–104.; UÓ, *Az Egyetemi Könyvtár története 1874-től 1944-ig*, TÓTH András, VÉRTESY Miklós, *Az Egyetemi Könyvtár története*, II. rész. Bp., 1982, 260–261, 263–264, 267–271, 279–82, bibliográfia 505–511, jegyzetek 518–528. Vértesy nem említi az *Értesítő*-t, sem a korszakról szóló cikkében sem *Az Egyetemi Könyvtár története* II. részében. Ellenben előfordul Szilágyi Sándornak, a partner intézményekkel folytatott levélváltásában, ahol az *Értesítő*-t, mint az általa 1898-ig szerkesztett és kiadványcsere keretében terjesztett *Czímtár* közvetlen előzményeként említi. A *Czímtár* évente jelent meg, név- és tárgymutatóval. Ami az *Értesítő*-ben a Zárzó, az a *Czímtár*-ban a miniszterhez címzett évi jelentés, egyéb tekintetben a két kiadvány tagolása, szerkesztése megegyezik.

művészet, theologia.” Az 1874. évi, negyedik közlemény végén, a gyors tájékozódást, a név- és tárgymutató segítette. A Záróban foglalta össze a könyvtár fenntartási költségeit, a gyarapodásra és a forgalmára vonatkozó statisztikai adatokat.⁷ Eszerint az 5000 forint éves átalányon felül, nem csak a következő 1875. évi átalányból használt fel rendkívüli beszerzésre bizonyos összeget, hanem ezenfelül Trefort Ágoston utalványozott 5000 forintot: „kötetésre, mancumok pótlására, sok évi elmaradást pótol. A négy egyetemi kar beiktatási alapjából könyvtári illeték 1457 ft. 84 kr. Az összes beszerzés 1874-ben 3500 db.” volt. Míg a rendszeres dotáción fölüli összeggel, régi elmaradásokat lehetett pótolni, addig a könyvtár személyzete, mint írja, az „igazgató, két könyvtárőr, három könyvtártiszt, – tehát csak egy egyénnel több, mint e század első tizedében. ... Ugyanekkor a könyvtár körülbelül ötvenezer kötetből állott ... a míg most a kétszázézeret megközelíti. A könyvtár rendes évi dotációja pedig e század elején, az 1874-ben feldolgozott összegnek még tizenketted részét sem érte el.”⁸ Toldy biztatása, tehát, a körülményekhez képest elérte célját és a képviselőház pénzügyi bizottsága nem csak a könyvtár felépítéséhez szükséges összeget szavazta meg, hanem az intézmény felújításához is hozzájárult.

Trefort Ágostontól megbízást kapott Horvát Árpád a jelesebb európai könyvtárak tanulmányozására.⁹ Horvát Árpád 18 európai könyvtárban járt, német, holland, belga területen, illetve Párizsban és Londonban. Ezek között éppúgy volt nemzeti-, mint egyetemi-, főiskolai- és szakkönyvtár is, és különböztek ezek a könyvtárak egymástól méretben, jellegben de működésük körülményeit tekintve is. Felfigyelt az állományról, a könyvtárosok illetve az olvasók használatára készített és a könyvtár jellegétől függően eltérő információs eszközök létesítésére is, tanulmányozta a katalógusokat és a raktári rendet.¹⁰

Részen ennek a tapasztalatszerző tanulmányútnak eredményeit vetette papírra, előbb 1876. áprilisában.

„Most, midőn a budapesti egyetemi könyvtár végleges rendezésének s címtározásának ügye napirendre került” a könyvtár rendezési tervét sürgető rektori utasítás nyomán: Hogy a Tekintetes egyetemi Tanácsnak f. é. január 20-kán 174. sz. a. kelt felhívásához képest az egyetemi könyvtár rendezése és címtározása iránt javaslatot nyújthassak be, elkerülhetlenül szükségesnek tartottam, az olvasóterem megnyitását követő első hetek elteltét bevárni, mert csak is az imént lefolyt hetekben szerzett tapasztalások alapján mondható megközelítőleg biztos vélemény az iránt, hogy

⁷ Az 1875. évi kötet zárzó nélkül jelent meg.

⁸ HORVÁT ÁRPÁD, *A Budapesti Királyi Egyetemi Könyvtár Értesítője*. Negyedik közlemény A könyvtár gyarapodásai 1874. október 1-től december 31-ig. 1875, XXXI.

⁹ Trefort Ágoston, 34722. sz. kelt 1874. I. 15. rendeletével megbízást ad Horvátnak Egyetemi Levéltár (továbbiakban EL) 19/a 14, 475–476., és Trefort 11854. sz. kelt 1874. IV. 27. kelt határozatával, Horvátnak útiköltséget utalványoz EL 19/a 14, 427.

¹⁰ Horvát Árpád minden állításának igazolását a szakirodalmi hivatkozás pontos megjelölésén túl az általa meglátogatott könyvtárak konkrét eseteivel példázza, megemlítve miként befolyásolja az adott könyvtárnál alkalmazott könyvtárrendezést annak állománya, mérete, jellege, esetleges költözése, építkezése, személyzete.

*menyiben vehet részt a könyvtári személyzet – a folyó ügyek elintézése mellett – a rendezési és címtározási munkálatokban.*¹¹

Szövegét nyomtatásban is megjelentette, bővített tartalommal, de lényegi változtatás nélkül és összefoglaló résszel kiegészítve 1876, Szeptember 1. keltezéssel, *Néhány szó a budapesti magyar kir. Egyetemi könyvtár rendezése és címtározása ügyében*, címmel.¹² A már hónapokkal előbb kész szöveg és a nyomtatásban megjelent változat összehasonlítása alapján, nem mutatkozik különbség Horvát Árpád álláspontjában, a könyvtárnak az új épületbe költözését követően kibontakozott viták nyomán. A két szöveg tartalmi azonossága is alátámasztja, az idő közben folytatott vitákon nem hangzottak el a meggyőződését cáfoló érvek, szakmailag vállalható javaslatok. A könyvtári kérdések megvitatására, mint írja, az egyéni nézetek, szubjektív elmeszuttatások helyett, a nemzetközi szaktekintélyeket kell megszólaltatni, és az érveket, az európai minta-intézetek gyakorlatával alátámasztani. Nálunk, mint írja, vannak, akik hiszik, hogy a könyvtártan pusztán conventionalis dolog, mintha a legelterjedtebb nézeteknek is azonos jogosultsága lenne. „Az alapelvek, a vezéreszmék már rég meg vannak állapítva, ... logikai, szigorú következetességgel.” Aki cáfolni akarja ezeket, a „sic volo, sic jubeo” helyett, ami koránt sem cáfolat, idézzon hasonló szaktekintélyeket, és mintaszerű könyvtárakat!¹³ Az áprilisi kézirat változatban,¹⁴ bár nem nevezi meg, hivatkozik Szinnyei Józsefnek, vele ellentétes – Toldy Ferenc tekintélyére hivatkozó – álláspontjára, miszerint „Nálunk általánosan el van terjedve azon nézet, mely a Magyar Könyvszemle 1. füzet 24-ik lapján is hangsúlyoztatik, hogy t. i. >könyvtárnál minden oly rendszer célirányos mely szerint a könyvet gyorsan meg lehet találni<”¹⁵ Az idézett helyen, valóban torzó formában szerepel Toldy Ferencnek, 30 évvel korábbi, az Akadémia tisztviselői számára írt, de az egyetem könyvtárában is alkalmazott utasítása. Azonban nem lett volna a könyvtártan kezdeményezőinek egyike,¹⁶ ha ennyivel elintézettnak tartotta volna a könyvtárrendezést a raktári rend kialakítását minden könyvtárra, egyszer és mindenkorra. Az utasítás, még vázlatos

¹¹ HORVÁTH ÁRPÁD, [Véleményes jelentése az egyetemi Tanácsához]. 23. sz. kelt 1876. IV. 20.. EL 19/a 15, 116–124.

¹² HORVÁTH ÁRPÁD, *Néhány szó a budapesti magyar kir. Egyetemi könyvtár rendezése és címtározása ügyében*, Bp., 1876. – V. ö. VÉRTESY MIKLÓS, *Az Egyetemi Könyvtár története... i.m.* (5. jegyz.), 263. A *Néhány szó* ... kiadását két évvel későbbre datálja, ugyanakkor bibliográfiájában, 505–511. a források között, egyáltalán nem tünteti fel!

¹³ HORVÁTH ÁRPÁD, *Néhány szó... i. m.* (12. jegyz.) 25–26.

¹⁴ HORVÁTH, [Véleményes jelentése...].i.m., (11. jegyz.) 1. EL 19/a 15, 124V.

¹⁵ SZINNYEI JÓZSEF, *Az egyetemi könyvtár rendezéséről*, MKSz, 1(1876), 21–25. A cikket, a *Magyar Könyvszemle* induló, február-márciusi[!] számában közölte a Nemzeti Múzeumban szerkesztett lap, még mielőtt az egyetemi tanács a könyvtárrendezés ügyében lefolytatta volna a vitát, Szinnyeitől, a könyvtár első örétől holott ezidőszerint a feladattal megbízott, az igazgató, Horvát Árpád volt.

¹⁶ [TOLDY] SCHEDEL Ferenc, *Könyvtárakról. Bevezetés dr. Schedel Ferencz' illy czímű munkájának „A könyvtártan kézikönyve.” Mutatványul*, Athenaeum, 1(1843), 201–210.

jellege ellenére is egyértelmű, utal a könyvtárak, jellegük szerinti, eltérő katalógizálási, raktározási követelményeire:

„15. § Hogy a könyvtár biztosan és könnyen használthassék, a könyveknek a) célszerű felállítása, b) megjelölése és c) lajstromozása kívántatik. 16. § Minden felállítás jó mely szerint a kívánt könyvet bizton és hamar meg lehet találni. Legjobb az, mely egyszersmind némi áttekintést enged a külön szakoknak. E két fő tekintet a tudományosztály s némely külön szakok (péld. ősnymtatványok, academiái iratok, magyar irodalom, atlaszok) szerinti felállítást javasolja, de úgy, hogy az kelletinél részletesebb, vagy éppen szorosan rendszeres ne legyen. Ez osztályok és szakok meghatározása egyébiránt a könyvtár mivoltától függ.”¹⁷

Toldy tervezett könyvtártervezésében, az egyetemi könyvtárak megkülönböztetése sem marad el. Horvát Árpád, a tapasztalatszerzés következő módját választotta:

„Ahol csak szerét tehettem, először, mint olvasó köszöntöttem be, és csak miután ... a kezelést illetőleg mindent lebetőleg megfigyeltem, ... csak ekkor álltam elő az elutazásom előtt szerkesztett kérdőpontok hosszú lajstromával. ... kiküldetésem célja egyenesen az volt, ... hogy a látottak és hallottak alapján véleményes jelentést terjesszek elő az iránt, milyen eljárás felel meg leginkább a tudomány érdekeinek, a könyvtárrendezést, címtározást és kezelést illetőleg.”¹⁸

Horvát Árpád nem engedett a szakszerű könyvtárrendezés és katalógus készítés elveiből.¹⁹ Ebben a személyes tapasztalatai is megerősíteték. Mire szolgált a személyes tapasztalatszerzés? Nem tudta elfogadni még átmeneti megoldásnak sem, a rövidített címléírást, az egyidejűleg alkalmazott vegyes, topográfiai- és szak szerinti jelzetadást és állományrendezést. Vitapartnerei, a szakszerűség velejárójának és egyenes következményének vélték nem egy ismert könyvtár sok éves bezárását, generációkat megfosztva a könyvtárhasználattól.²⁰ Horvát Árpád azonban az egyik leggyakrabban emlegetett negatív példa esetében, a helyszínen meggyőződhetett arról, hogy érdemes a gyakorlattal szembesíteni, a szakirodalomban elterjedt, a szerzők által másoktól átvett, régi toposzokat. *Alfred Franklin*, a neve említése nélkül, 1861-ben, Párizsban adott ki egy olyan könyvtár ismertetést, a „*La Bibliothèque impériale son organisation, son catalogue; par un bibliophile*” címmel,

¹⁷ TOLDY Ferenc, *Utasítás a M. Academiái Könyvtár' tisztviselői' számára*, Budán, 1848, IV. Fejezet. A könyvtár hasznosításáról. 15, 16. §.

¹⁸ HORVÁTH, *Néhány szó...* i. m. (12. jegyz.) 1.

¹⁹ V. Ö. VÉRTESY, *Színnyei József...* i. m. (5. jegyz.), 99. szerint, „Horvát valószínűen előadta ... nézeteit, és ... ismert nyakasságával kijelentette, hogy ezeken nem hajlandó változtatni.”

²⁰ V. Ö. VÉRTESY, *Az Egyetemi Könyvtár története...* i. m. (5. jegyz.), 263., azt a következtetést vonja le „Ebből logikusan következik, hogy az egész könyvtárt s így az olvasótermet is be kell zárni pár évre.”

amelyben a könyvtár százalmas állapotát a szakszerűség számlájára írta, mivel már 160[?] éve *címtároló* a nevezetes könyvtárat. Ekkor, mint azt Alfred Franklin írta, dacára a hosszú nyúlt munkálatoknak, a *címtárolásból* még beláthatatlanul sok volt hátra. Horvát Árpád ellenben megtudta, hogy a szerző, akitől számosan idéztek, elhallgatta a késlekedés tényleges okát, nevezetesen a rendszer- és a személyváltozásokat, az épület részenkénti újjáépítésével járó hurokolódást, a *címtárolás* felfüggesztését azalatt amíg a könyvtár költségvetését hosszabb időre teljes mértékben a kötetekre fordították.²¹ *Külföldön sem készülnek el egy-két év alatt a címtárak, ahol pedig ... a rendes személyzetén kívül még kitűnő képzettségű egyetemi hallgatók, sőt docensek is (pusztán ex officio, minden díj nélkül) vesznek részt a címtárolási munkálatokban.*²² Ez utóbbi javaslatot, megpendítette a Magyar könyvszemle cikkírója is, aki név – és hivatkozás – nélkül, a Vegyes közlemények rovatban, méltató szavakkal üdvözlí, az Egyetemi Könyvtár megnyitása alkalmával, „a *kézírási* könyvtárban elhelyezett 4423 munkának címeit” tartalmazó, a „*címjegyzék első kötet*”-ét.

„Szerkesztette Szinnyi József, a könyvtár első őr. Az eszme: ily *címjegyzéket* kinyomatni és a könyvtárt használó közönség rendelkezésére bocsátani, igen szerencsés. Nem csak a kezelést és az olvasók kielégítését könnyíti meg, ... hanem előmozdítja azt is, hogy az olvasók és dolgozók magokat a szakirodalom körében tájékozzák. De éppen ez utóbbi szempontjából sajnáljuk, hogy (mint az előszóban olvassuk) az idő rövidsége nem engedte meg a *címeknek* tudománysszakok szerint való beosztását, habár annak szükségességéről a szerkesztő meg van győződve. Reméljük, hogy egy második kiadásnál e hiányon is segítve leend. Hogy pedig az egyes tudománysszakokban minden fontosabb munkát fel lehessen találni, óhajtunk, hogy a *buzgó szerkesztő* az egyetem szaktanárainak támogatását vehesse igénybe.”²³

Semmi nyoma nem maradt, hogy ez a külföldi példa, követőkre talált volna egyetemünkön. De Horvátnál sem találtam sem javaslatot, sem utalást akár a könyvtár több éves vagy bármilyen időre szóló bezárásának szándékára²⁴ – sem a „Néhány szó” lapjain, sem a *Véleményes jelentésében*. Ellenkezőleg. Ez utóbbi kezdősorai cáfolatnak is beillik:

„Hogy a Tekintetes egyetemi Tanácsnak f. é. január 20-kán 174. sz. a. kelt felhívásához képest az egyetemi könyvtár rendezése és címtárolása iránt javaslatot

²¹ HORVÁT, *Néhány szó...* i. m. (12. jegyz.) 35.

²² U. o. 18–19.

²³ A budapesti kirábi magyar tudomány-egyetem könyvtárának állapota, MKSz, 1(1876), 114. Az ismertetés megjelenése (március-április) egybeesik Horvátnak, a *Néhány szó* első, az egyetemi tanács számára készült fogalmazványának keletkezési dátumával, ld. HORVÁTH, *[Véleményes jelentése...]* i. m., (11. jegyz.).

²⁴ V. ö. VÉRTESY, *Az Egyetemi Könyvtár története...* i. m. (5. jegyz.), 263: „Kovács [dékán] nagyon fontosnak tartotta, hogy a könyvtár csak a költözés és ennek előkészülete alatt maradjon zárva, a rendezés ideje alatt pedig akadálytalanul látogathassák a hallgatók. Ez a terve ellenállásba ütközött. 288: „A könyvtár feladatát öncélúan fogta fel, nem törődött az olvasók érdekeivel, a könyvtárat nyugodt szívvel zárta volna be több évre.”

nyújthassak be, elkerülhetlenül szükségesnek tartottam, az olvasóterem megnyitását követő első hetek elteltét bevárni, mert csak is az imént lefolyt hetekben szerzett tapasztalások alapján mondható megközelítőleg biztos vélemény az iránt, hogy mennyiben vehet részt a könyvtári személyzet – a folyó ügyek elintézése mellett – a rendezési és címtározási munkálatokban. – E véleményes jelentés benyújtásának késleltetését tehát éppen a szóban forgó ügy érdeke parancsolta nekem.”²⁵

Horvát Árpád, a könyvtár szempontjából, a korszakváltást egyébként sem az épület átadásával egyidejű feladatnak tekintette.

Egyedül a tudomány érdekeit fogom szem előtt tartani. Ha a viszonyok hatalma, ... a tudományos szempontot könyvtárunknál háttérbe találná szorítani, és más szempontoknak alárendelni, ... engem azonban a tudományos szemponthoz való szoros ragaszkodás alól ... nem mentene föl, miután egy tudomány-egyetem könyvtárnoka, rendezési javaslatának kiinduló-pontjául és vezérelvéül ... nem választhat mást, mint a tudományos szempontot.”

Utazásának célja, az idézett példák tanúsága alapján, az volt, többek között, hogy követendő mintát találjon, az Egyetemi Könyvtár célszerű rendezéséhez, az olvasók szempontjából leginkább használható katalógus típusának a megválasztásához. Egyértelmű, nem ezúton ismerkedett a könyvtári rendezés elveivel. Ezen a téren elismert szaktekintély volt, Fraknói Vilmos előtt is.²⁶ Ellenben az Egyetemi Könyvtár, részben elavult állománya miatt, és a közeljövőben nagyobb állományfrissítés reményében, az egyetemi, tudományos könyvtár igényeinek megfelelő elvekhez igazított megoldásokra keresett példát. Mérlegelte a tapasztaltakat, a *Néhány szóban* olyan eseteket is felemlít, amelyek az Egyetemi Könyvtár sajátosságai következtében mégsem követhetők. Eljárását éppen azok a kérdések indokolják, amelyre a szakirodalom nem ad eligazítást, nem elvi kérdések. Másrészt, nem sietett előbb döntést hozni, határidőt megállapítani még mielőtt az új épületben a könyvtárrendezés feltételei rendelkezésre nem állnak. Részt vesz 1876. április, májusban az egyetemi tanács kezdeményezte vitákban, de júniustól, az egyetemi tanács, már Szinnyei tekint partnerének, a könyvtárrendezés határidejére tőle kér javaslatot, Horvát Árpád munkájának megítélésére is, az ő jelentését tekinti érvényesnek. Gyakorlatilag ő irányítja a beosztott könyvtárőröket, díjnokokat, utólagos elismerése is másféléves működését jutalmazta. Ugyanakkor Horvát Árpád 1876 végéig marad könyvtár igazgatói székében, több évtizedre visszamenő, elintézetlen ügyek végére igyekszik pontot tenni és szeptemberben, még mint könyvtárigazgató megjelenteti az Athenaeumnál a *Néhány szó a budapesti magyar kir. Egyetemi könyvtár rendezése és címtározása ügyében* címmel igazgatói működése alatt szerzett tapasztalatainak summáját, ötvözve a *Véleményes jelentés*-ben foglaltakkal együtt.

²⁵ U.O. 1.

²⁶ F[RAKNÓI] V[ilmos], *Horvát Árpád röpirata*, MKSz, 1(1876), 276–282: 276.

Horvát Árpád és Szinnyei József nézetei között áthidalhatatlan szakadék keletkezett már az olvasóterem és a kézikönyvtár „katalógusának” a kinyomtatása alkalmával. Vitapartnerei – a pro-rektor, a rektor, Szinnyei József, aki ekkor még élvezhette Fraknoi Vilmos támogatását is ebben az ügyben – figyelmüket deklarálta a könyvtár a mielőbbi közönség általi használatba vételére összpontosították. Ellentétben Horváttal, Szinnyei keresztülvitte, hogy a részint eleve felfrissítésre váró, elavult kézikönyvtárról, arany Metszses katalógus készüljön, melyben az olvasók eligazodását még szakrend sem könnyítette meg, előírták az új alapkatalógus címléírásaihoz azt a rövidített formát, amely még az antikváriusi ajánló jegyzékek színvonalát sem érte el, (a szerzői név utótagjának a rövidítését, terjedelm és pontos kötettség nélkül, mint például 4-6. köt. helyett, mindössze 3 köt., stb.). Az új „könyvtárrendezés” zavart keltő jelzetadással kezdődött. Az olvasótermi kézikönyvtár kötetei olyan jelzeteket kaptak, ami topográfiai jellegű, a tároló szekrényre utal, míg a raktár, ahová a kézikönyvtárból lecsért kötetek majdan, a szakjuk szerint egyszer átkerülnek, szakrend szerinti jelzetet kaptak. Az olvasóterem és a raktárak köteteinél alkalmazott jelzet, ugyanakkor alakilag nem különbözött egymástól. Horvát Árpád a következő példával világította meg az így keletkezett zavart. A kézikönyvtári G jelzetet a jog- és államtudományi szakra osztották, ugyanez a raktárban, a történelem és földrajz jelzete, míg a raktári, törzskönyvtári B, a jogtudományi művek és a C, az államtudományoké. Ugyanez a B a kézikönyvtárban, az Akadémia, magyar tudományos kiadványait jelöli és a C, a természettudományt és mennyiségtant stb.²⁷ A *Véleményes jelentés*-ben átmeneti megoldást javasol, mely szakszerű is ugyanakkor a szakjelzet betűjele után kitért dátummal, (1876. április 20.), szerzők szerinti abc-rend alkalmazásával²⁸ elkerüli, hogy a teljes állomány rendezése és katalogizálása feltétel legyen a kézikönyvtár használatbavételének.

Ahhoz, hogy ilyen helyzet kialakulhasson, hozzá járult a Horvát által felterjesztett új működési szabályzat javaslatát, a rektor által lényegesen átirataltalommal hatályba lépő változata, amelyet kibocsátásakor, 1875. októberében, a Vallás- és Közoktatásiügyi minisztérium által jóváhagyott formában közölte a *Budapesti Közlöny*.²⁹ Ebben az igazgatóra vonatkozóak nem csak részletesebben vannak kifejtve, mint azt az előzőleg érvényben lévő *Utasítás* elrendelte,³⁰ hanem különösen az 1–6, 9, 11, 13, 15, 18, 19, 23, 33, 43. pontban, még a teljes mértékben szakmai jellegű feladatokat illetően is rögzíti az egyetemi vezetésnek alárendelt helyzetét. A könyvtárigazgató ilyen irányú felelősségét nem párosította az önálló döntés lehetőségével. Éppen a szakmai hozzáértést követelő feladatok esetében fosztotta

²⁷ HORVÁT, *Néhány szó... i. m.* (12. jegyz.), 35.

²⁸ HORVÁT, [*Véleményes jelentése...*]i. m., (11. jegyz.), 8.

²⁹ *Ügyleti utasítás, A vallás és közoktatási magyar királyi Miniszternek 23344. szám alatt kiadott ügyleti utasítása a budapesti Királyi Magyar Tudomány-egyetemi könyvtár számára*, Budapesti Közlöny, 1875. 242. szám. Az adatot és annak a közlönyben megjelent, hiteles szövegét, kollégáimnak, Ecserné Kazimír Editnek köszönöm.

³⁰ Toldy Ferenc igazgatósága idején, az Akadémia könyvtárának kezelési utasítására, 1848-ban szerkesztett pontjait alkalmazta az egyetem könyvtárában is.

meg az igazgatót, (lényegében az egyetem könyvtárát) attól, hogy a hosszú távon meghatározó döntések elfogadtatásánál a könyvtártani ismeretek érvényesülhessenek. Anyagi megszorítás révén (4. pont), kérdésessé válik minden más pontban megfogalmazott hatásköre, megfosztva az igazgatót, a tervszerű könyvtárépítés lehetőségétől. A könyvtárigazgató számára engedélyezett beszerzési keret helyett, ezután a karoknak megszabott határidőn túl beadott és ezért érvénytelen, vagyis a „*kari lajstromok által kimerítetlen összegek erejéig az igazgató a könyvtár általános igényei, és jó belátása szerint intéz könyvbeszerzést*”. Gyakorlatilag, a könyvtár költségvetése nem egyéb, mint az elemi szükségletek fedezése! A fűtés, világítás és a személyzet fizetése még benne foglaltatnak, de már a könyvek és a folyóiratok kötetése sem, nem hogy lenne meghatározott, állandó költség hányad, a hírlapok és folyóiratok rendelésére, a folytatásokban kiadott művek további köteteire, a csonka kötetek kiegészítésére, pótlására.³¹ Az igazgató nem számíthat, a könyvtári adattárak, enciklopédikus művek beszerzésére szolgáló összegre. Nem gyarapíthatja az egyetem könyvtárát a több tudomány szak művelőit érintő szakkönyvekkel, amelyet egyik kar sem képes a saját költségvetéséből beszerezni mindazonáltal a használatában többen is érdekeltek.³² Tíz pontban foglalja össze a maga „Mit kíván a magyar nemzet” parafrázisát 1876. március 15.-én, a *Tekintetes egyetemi Tanács*-hoz címezve. Ezt a tíz pontot, majdnem szó szerint idézi a *Néhány szó*-ban.³³ Lesújtó véleményét az egyetemi karok tanárai által küldött könyvrendelő listák pongyola megfogalmazását, elemi bibliográfiai adatok hiányát illetően, a *Véleményes jelentés*-ben találjuk:

„Ha a tudományos színvonalra egészen fel akarnánk emelkedni, – akkor tulajdonképpen egészen új címtárakat kellene készíttetnünk. Igen ám, de először nincs pénz, és másodszor nem várhatunk! Sajnos, ha így áll a dolog: akkor nem marad más hátra, mint a vas kényszerűség előtt meghajolni. Tudom ugyan, mily zűlalt az ország pénzügyi helyzete, s azt is tudom, mily égető szükséglet képez nálunk a szakcímtár. De én a bajok kútfejét nem annyira ebben látom, mint inkább abban, hogy a tudomány embereiben nincs meg az érzék a tudományos becsű címtárak iránt oly mértékben, mint ahogy megvolt a múlt század végén s a folyó század elején. Akkor t. i. mikor a nagytudományú Pray György az „*Index rariorum librorum*”-ot kiadta; akkor, amikor a Széchenyi- és Teleki-féle címtárak megjelenésükkel nekünk a tudós külföld előtt is becsületet és elismerést szereztek. De van még egy nagyobb baj. Ez a rendelkezésünkre álló erők elégtelensége. Hogy lehetne a hiányzó erőt pótolni, az

³¹ HORVÁT, *Néhány szó*... i. m. (12. jegyz.), 44–46. Tíz pontban sorolja fel a könyvtár legfontosabb fedezetlenül maradt szükségleteit. A levéltári iratok szerint ez a helyzet nem új, ellenben – bár egyetlen pont sem tér ki erre a szabályzatban – fenntartja a korábbi idők gyakorlatát, az időnként megítélt, „*rendkívüli dotatio*” rendszerét.

³² Uo.

³³ HORVÁT Árpád, 18 sz. 1875/6, kelt 1876. III. 15., EL 19/a 16, 233–235. Uő *Néhány szó*... i. m. (12. jegyz.), 45–46.

*elégtelet gyámolítani. Erről szólanom akkor volna helyén, ha a döntő körök, tudományos becsű címtárak készítését határoznák el.*³⁴

A *Néhány szó*-ban azonban, jóval tapintatosabb fogalmazásban bocsátja sajtó alá, bár a tudományos színvonalú bibliográfiák, katalógusok iránti igényesség hiányát sem rejti véka alá, a hangsúlyt, a képzett könyvtárosok hiányára helyezi:

“Hátra van még, ... mily előfeltételek mellett volna kersztülvihező az egyetemi könyvtár rendezése és címtározása ... vajjon megvannak-e nálunk a jelenben ezen előfeltételek, s ha most még nincsenek meg, mi volna teendő azon időpontig, amikor majd tényleg meglesznek azok.

*De mielőtt e részletekbe bocsátkoznám ... kell egyet-mást okvetlenül elmondanom. ... Azt hiszik közönségesen, hogy a címtárak készítése pusztán mechinakai munka ... nem áll egyébből címmásolásnál; s felettébb megütköznek azon, hogy a könyvtári tiszviselőség, melynek létszáma (mellesleg megjegyezve) 1876-ban csak egy egyénnel mutat fel többet, mint amilyen volt e század első éveiben, - újabb időben még nem készítette el a szükséges címtárakat. De a szakember tudja - s csakis ez tudhatja - mily harmonicus encyclopaediai képzettséget [jegyzetben idézet Petzholdt-tól] mennyi nyelvismeretet, mennyi irodalmi ismeretet igényel a címtározás, mily szőrszálhasogató munka ez és mily hálátlan munka (amennyiben aránylag kevés a látatja) azon esetre, ha t. i. a címtárak tudományos színvonalra emeltetni szándékoznak. - [Külföldön, először is] minden valamire való könyvtárnál a címtározási ügyet tudományos szempontból szokták tekinteni és nem érik be oly primitív s a bibliográphia igényeinek meg nem felelő leltárakkal [másodszor] még külföldön sem készülnek el egy-két év alatt a címtárak, ahol pedig válogathatnak az alkalmas egyéneken; s ahol a rendes személyzetén kívül még kitűnő képzettségű egyetemi hallgatók, sőt docensek is (pusztán ex nobili officio, minden díjazás nélkül) vesznek részt a címtározási munkálatokban.*³⁵

Márpedig az *Ügyviteli utasítás* a könyvtárrendezés elveinek felállítását, kimondottan nem szakmai testület, hanem az Egyetemi Tanács hatáskörébe utalja. A 9. §-ban, a tisztek feladatairól kimondja, hogy „kötelességüknek tekintsék ezen fölül, azon működni, hogy az összes könyvtár rendezése, címtára ez iránt a tanács által megállapítandó terv szerint mielőbb elkészüljön.” A 2. §, mindössze az igazgató meghallgatását helyezi kilátásba, de a döntéshozatalra jogosultak köre homályban marad. „A könyvtárt illető bármely ügyben, csak az igazgató véleményének meghallgatása után történhetik intézkedés.” Eleve, a könyvbeszerzésre vonatkozó 4. § szövegét, Horvát Árpád, és az egyetemi Tanács, valószínűleg eltérő módon értette. 4. § az egyetemi tanács részéről, feltételezhető, pusztán a könyvbeszerzés gyakorlati lebonyolítását foglalta magába, miszerint a *kari könyvtáralap* terhére beszerezni javasolt kötetek listáját a karok eljuttatják a

³⁴ HORVÁT, *Véleményes jelentés... i. m.* (11. jegyz.), 17. Nevezetesen azok a listák, amelyeket egyes karok a könyvtár általi beszerzés céljából küldtek, olykor teljes mértékig általánosságokat és nem konkrét, megrendelhető kiadványadatokat tartalmaztak.

³⁵ HORVÁT, *Néhány szó... i. m.* (12. jegyz.), 18–20.

könyvtárigazgatóhoz, a tanács útján. A könyvtárigazgató, ugyanezen az úton megteszi az észrevételeit a karok felé. A végleges *lajstromot*, ugyancsak az egyetemi Tanács útján, visszaküldik a könyvtárigazgatóhoz, aki „a beszerzéseket, haladéktalanul eszközölni tartozik.” – Horvát Árpád, azonban, mint ezt a *Néhány szóban* megjegyzi, a szakszerű könyvtárgyarápítás érdekében látja indokoltnak: „Ha még kételkednék valaki abban, hogy könyvtári ügyekhez szakképzettség nélkül illetékesen nem lehet hozzászólni: úgy e paragraphus, egymaga elégséges volna e tekintetben minden kételet eloszlatni!”³⁶

Az Egyetemi Könyvtár körül kibontakozó vitában, felidézve Toldynak a *könyvtárnok*-ról szóló passzusát, megállapítható, hogy többen is érveltek Toldy Ferenc tekintélyével, mint ahányan elveinek tiszteletét a gyakorlatba átültetni is fontosnak érezték vagy akár csak alaposan ismerték volna. Toldy neve alatt, a könyvtárnokkal szemben támasztott követelmény így hangzik:

„Minden könyvtárnak két lényeges alkotó része van, egy anyagi: ... nyomtatott vagy kézirati munkák, ... s egy szellemi: a könyvtárnok. ... Ő tartja fenn, ő neveli, tudományrendszeresen, hogy folyvást *organicus test*, 's ne *mechanikus halmaz* legyen. Ő tételizzi fel gyümölcsözését, a' szerint, mint használatására hatni, sőt helyes rend eszközése, tudományos *segédlajstromok*' készítése, sőt az intézet' kincsei közötté tételével ... mulandón túl emelve, időn és téren át, egész irodalmakra 's jövődő korokra is elszármaztatni tudja. ... a könyvtárak csak ott és akkor adtak életjelt, hol és a' mikor az igazgatás, melly a könyvtárnokban van személyesítve, egész mértékben megfelelt hivatásának. Szomorúan igaz másfelül, hogy a gondatlan igazgató gyakorta ... sárkány, melly a tudomány kincsein megközelíthetlenül hever. Fukar, ki elássa, mi a köznek van szentelve. A láncon tartott házörhöz hasonló, melly a nyájasan közelítő vendéget is elriasztja küszöbétől. Mert vagy kényelme veszteségétől s gondatlansága fölfedezésétől tartván, ezer fogással kifárasztja a tanulni, kutatni kívánót, vagy magának akarja kivívni a legégrekiáltóbb egyedáruasságot, melly létezik. Igen is, a könyvtárnok az, ki a könyvtárnak megőelő betűje, vagy verőszíve, ő képes a leggazdagabb gyűjteményt holttetemmé lelketlenülíteni, mint képes azt, ha magát nem ragyogó, de annál melegítőbb hivatásának egész lélekkel és szívvel oda adja, élő hatalommá emelni.”³⁷

Horvát Árpád a gyakorlatban, kollégákkal, felettesekkel szemben is ezt a felfogást képviselte. Az egyetem vezetősége által támasztott egyéb igények és Horvát Árpád szakmai igényessége közti ellentét, nyilvánvalóvá lett. A döntéshozó testület számára, a szakmai érvek felsorolása, annak taglalása, hogy az egymást követő lépések kényszerű sorrendben kell hogy kövessék egymást, nem volt meggyőző mégsem. A Horvát Árpád írásaira jellemző, deduktív kifejtés egyik példáját az egyetemi tanács egyik képtelen követelésére reflektáló részlet szolgáltatja. A címtárak között a legszükségesebb a *cédulakatalógus* vagy *lapcímtár*. Minden további katalógus alapja, nélküle nem készülhet el egyetlen más katalógus sem. Ilyen *cédulakatalógus* csak a törzskönyvtár I–XXVII. és XXXVII–XXXIX.

³⁶ Uo., 44.

³⁷ [TOLDY] SCHEDEL, *i. m.* (16. jegyz), 204.

(rég) szekrényeiben tárolt kötetekről van, mint írja és a Frank és a Balogh-könyvtárról, valamint az 1850-től az *évi járulékokról* és több kisebb gyűjteményről. Az összes könyv tömeg tetemes részéről még nem készült cédula-katalógus. A meglevő *címmásolatok*, 20 év alatt, 10-nél több egyén által, és távolról sem készültek egyöntetűen, „*koronként még változó terv szerint is készítettén.*”³⁸ Már 1879-ben történt, hogy Márki József javaslatot tett, egy úgy nevezett *tanácskozmány*, vagyis könyvtári szakmai megbeszélés tartására. Első helyen említi,³⁹ amire Horvát Árpád már jó előre figyelmeztetett, nevezetesen, addig, amíg a könyvtár rendezése szakonként nem vihető végbe, amíg az összetartozó többkötetes műveket, a hozzá tartozó címléírásokkal nem válogatják össze, addig sorra készülnek a többszöri javítások és a csonka katalóguscédulák.⁴⁰

„Nálunk 1875. végéig a könyvtár összes gyarapodásai rendesen bevezetettek a betűrendes névcímárba: a folyó évben azonban a könyvtári művelet felsőbb rendeletre beszünttetett. ... külföldön nagy fáradsággal és nagy költséggel készítenek ily névcímárát: mi pedig a már meglevőt is (mely a törzskönyvtárt illetőleg caeteris paribus legjobban tájékoztat bennünket még e pillanatban)... elhanyagoljuk. S e balfogás (melyet határozottan rosszalltam a maga idejében) ugyanazon tényezőké műve, melyek a kézikönyvtár fonák rendezését eredményezték ... inkább pótlóké által – melyek már ki is vannak nyomva – kiegészítendő s gondosan rectificálandó volna.”⁴¹

Sem Horvát Árpád de Szinnyi sem és az egyetem Tanácsa és a felkért külső szakértők sem állapítottak meg egy átmeneti időszakot, amely alatt az olvasók számára hozzáférhetővé tesznek egy korlátozott, de felfrissített állományt – mint amilyen ténylegesen az olvasóterem kézi könyvtára volt, – mindaddig, amíg el nem készülnek a könyvtár további állomány egységei nyilvános használatához szükséges, az olvasókat pontosan tájékoztató katalógusok. Az újonnan felvett díjnyokok még nem sajátították el a címléírás szabályait, az épület nagy részét ideiglenesen más intézmény használta, így a raktári rend kialakításához szükséges hely sem állt rendelkezésre. Mindössze, a könyvtári állomány átköltöztetésekor, novemberben kiadott szervezeti szabályzat helyez kilátásba egyetlen átmeneti időre szóló intézkedést, az is kimerül a könyvtárban dolgozók hosszított munkaidejében.⁴²

³⁸ HORVÁT, *Néhány szó...* i. m. (12. jegyz.), 26.

³⁹ „A *revisio* nem előbb, mint a munkában levő s már, több mint 2/3. részben kész új *címár* bevégezése után, volna megkezdendő, mert csak akkor lehet tudni, a hiányos munkáknak nincs-e, nem lappang-e még valamely része a könyvtárban. Csak akkor, ha a részek, melyekről több címlap van írva, összerakulnak, lehet azok címlapjait véglegesen, miként revisiohoz illik, megállapítani.”

⁴⁰ V. Ö. VERTESY, *AZ Egyetemi Könyvtár...* i. m. (5. jegyz.), 415. Elveti Máté megállapításait, érzelmi motivációra hivatkozva.

⁴¹ HORVÁT, *Néhány szó...* i. m. (12. jegyz.), 27–29.

⁴² *Szervezeti szabályzat, A vallás és közoktatásiügyi magyar királyi minisztérium által 26858 szám alatt kiadott szabályzat a budapesti magyar királyi tudomány-egyetemi könyvtár szervezete iránt*, Budapesti Közlöny, 1875. 255. szám. Kolléganőmnem, Ecserné Kazimir Editetnek köszönöm a szervezeti szabályzatnak, a közlönyben megjelent, hiteles szövegét.

Ilyen körülmények között az ellentétes nézetek, az esetleges félreértések nem tisztázódhattak. Horvát Árpád, a *Néhány szó* bevezetésében jelzi, nézetei kifejtésére a nyomtatásban megjelentetés útján keres módot „kötelességemnek tartom e tárgyról nézeteimet elmondani, s amennyire a körülmények engedik, kifejeteni.”⁴³ A könyvtár korabeli rendezettségi állapota és a könyvtárral szemben támasztott igény, az azonnali, tömeges igénybevétel között húzódott a feloldhatatlan ellentét. A könyvtár nyitva állt ugyan 1774 óta, mióta az egyetemmel együtt előbb Budára, majd Pestre költözött, nem csak az egyetem oktatói és diákjai előtt, hanem a nagyközönséget is szolgálva. Elvben minden arra érdemes férfiú látogathatta. Azonban semmi sem utalt arra, hogy Horvát Árpád előtt is felkészült lett volna, arra az újabb igénybevételre, amit a könyvtár megnyitása utáni években jelentett az egyetemi hallgatók ugrásszerűen emelkedő száma, az egymás után létesített főgimnáziumok, akadémiák, a *doktori vizsgálatra* készülő tanárok, a megannyi könyvtárhasználó. Külön ügyosztály foglalkozott a kultuszminisztériumban, ezen új intézetek létesítésének és működtetésének ügyes-bajos dolgaival. Itt dolgozott Szilágyi Sándor, az 1877 őszén, véglegesen kinevezett könyvtárigazgató, közismert kutató és forráskiadványok szerkesztője. Éppúgy tisztában volt a könyvtárhasználók szükségleteivel, mint a könyvtár személyzetére váró feladatokkal is. Empatikus személyisége és kiváló szervező készsége sejtetni engedte, az olvasók érdekeit legalább úgy a szívében viseli majd, mint az egyéb teendők irányítását. Az Egyetemi Könyvtárnak tehát fel kellett készülnie arra, hogy hosszú időn keresztül nem csak az egyetem, nem csak Budapest, hanem az egész ország közkönyvtára legyen.⁴⁴

A nagyközönség használatára a könyvtár azonnali átadását, az az állapot korlátozta, amelyet Tóth András részletesen ismertet, a könyvtár történetének Toldy Ferenc korszakáról szóló fejezetében.⁴⁵ Az egyetemi Tanács, a könyvtár további rendezésének tervét, inkább külső szakértők bevonásával kívánta egyeztetni, mintha az egyedüli szempont a gyorsaság lett volna. – Horvát Árpád, igazgatói minőségében, a további rendezést, a hosszú távon kielégítő és minél kevesebb átmeneti megoldástól terhelt módon tervezte. Célja, a korabeli európai egyetemi könyvtári tapasztalatai nyomán, a könyvtár tudományos igénnyel rendezett, katalógizált felállítása volt. – Színnyei viszont elébe ment az egyetemi tanács kívánalmainak, holott bibliográfusi korábbi működése, a könyvtártastra vonatkozó megalapozott ismeretek hiányában, ezen a téren nem segítettek ráadásul a feladat lehetetlenségével maga is tisztában volt. Erre utal a „Megkezdődött a lehetetlenség

⁴³ HORVÁT, *Néhány szó...* i. m. (12. jegyz.), 1. A *Magyar Könyvszemle*-ben, az egyetemi könyvtár rendezését érintő ismertetések és tervek sorában, magától Horvát Árpádtól nem találni közlést, kizárólag Fraknói Vilmos észrevételeit a *Néhány szó* nyomtatott változatára, ebben Horvát érveit nem cáfolja, annak lényegét érintő pontjait meg sem említi.

⁴⁴ [FERENCZI Zoltán] *A magyar királyi...i.m.* (1. jegyz.) 47. „a szorosabb értelemben vett egyetemi könyvtári célján kívül még más, országos és olyan teendőket is teljesít, mint aminőket monarchiánk másik államában a bécsi udvari és egyetemi könyvtárak együttesen végeznek” írta, az 1. jegyzetben idézett korszak jellemzés folytatásaként.

⁴⁵ TÓTH András, VÉRTESY Miklós, *Az Egyetemi Könyvtár története*, I. rész. Bp., 1982, 77–85.

leküzdése.” frappáns megfogalmazása a *Könyvtári emlékek* lapjain, az idők megszépítő távolából. Akkor azonban reményeket táplált esetleges igazgatói kinevezése iránt, mindent meg is tett ennek érdekében. Számításai szerint azt a katalógust, amelyet végül egy évtized alatt, kifogásolható színvonalon, időközönként többlet munkaerővel Szilágyi Sándor igazgatósága idején elkészítettek, azt Szinnyei három év alatt ígérte, hogy irányítása alatt elkészül!⁴⁶ Attól sem riadt vissza, hogy Horvát Árpádot becsmérelje, a könyvtári munkában megkövetelt alaposágát, (különös tekintettel a Toldy lemondásával egy időben távozott, gyakorlott munkaerő hiányára), körültekintő eljárását kárhóztassa, mint haszontalan, a többiek hátráltató mihasznát jellemezzel!⁴⁷ Másfél évi helyettes igazgatói kinevezését követően, Szilágyi Sándor kapott végleges igazgatói megbízatást. Egyik első intézkedése, kinevezését követően, a jutalomért folyamodó Szinnyei támogatása volt, mint amely neki már korábban kilátásba volt helyezve, a könyvtár költöztetése idején és részben az utóbbi tett *tapintatos szolgálataiért* és helyettes igazgatói másfél éves működéséhez mérten. Szinnyei, mikor már sejtette, hogy reményeit nem válthatja valóra, még akkor is csak a naplójának vallotta be, úgy érzi akkora méltánytalanság érte, mint annak idején Horvát Árpádot, mondván: „*Fájdalom, itt az érdemet, képességet nem tekintik, mint nem tekintették ezelőtt Horvát Árpádnál.*”⁴⁸

Szkalnitzky nem érthette meg legsikerültebb épülettervének a felavatását,⁴⁹ Toldy sem lehetett ott jelen, bár a legtöbbet harcolt ezért az új otthonért. Ők legalább élvezhették kortársaik megbecsülését, a nekik kijáró tisztelettel övezték őket életükben is és azon túl adóztak emléküknél. Horvát Árpád azonban nemhogy a legkisebb elismerést sem érthette meg, utólag sem, de még egy évszázad sem volt elegendő ahhoz, hogy a könyvtár érdekében képviselt és vállalt álláspontja akár csak méltányos ismertetésben részesülhetett volna. A rendelkezésre álló könyvtártörténetek⁵⁰ számot adnak Szinnyei József gyakorlatias, gyors megoldásairól, de homályban marad Horvát Árpád tevékenysége éppúgy, mint eltérő álláspontja, látszólagos passzivitásának oka, minden érve, szakmai indokai. Szinnyei Józsefnek a könyvtár új épületbe költöztetése során, és különösen az olvasótermi kézikönyvtár felállítása, a kézikönyvtárról nyomtatott címtár elkészítése által szerzett „érdemeit” mindegyik feldolgozás kiemeli, elhallgatva Horvát Árpád

⁴⁶ Vegyes közlemények. [SZINNYEI József], *A budapesti tudomány-egyetemi könyvtár végleges rendezése* ... MKSz, 1(1876), 260.; VÉRTESY, *Az Egyetemi Könyvtár... i.m.* (5. jegyz.), 286.

⁴⁷ VÉRTESY, *Az Egyetemi Könyvtár... i.m.* (5. jegyz.), 286. idézet Szinnyeitől forrás megjelölése nélkül.

⁴⁸ KENYERES Ágnes, *Egy könyvtár hétköznapjai*, Bp., 1985, 123.

⁴⁹ SISA, *i.m.* (3. jegyz.) 133.

⁵⁰ VÉRTESY, *Szinnyei József... i.m.* (5. jegyz.); KENYERES Ágnes, *Egy könyvtár... i.m.* (40. jegyz.). Kenyeres, miként Vértesy is tartózkodik Horvát Árpád igazgatói működését illetően, a tőle, magától származó dokumentumok felkutatásától, kizárólag Szinnyei naplójára támaszkodik. A *Néhány szó* téves kiadási évszámát, 1878-at Vértesytól veszi át, Horvát Árpádnak még a nevét is olykor elvétí, ld. 118. Egyoldalú beállítását ellensúlyozandó, legalább nem hallgatja el Szinnyei túlkapasait: „*Bevallom, Szinnyei naplóját olvasva, néha már sajnáltam Horvát Ádámtól[sic!] Egyre meghasonlottabbá vált a szertartulajdonosságokat, mutató Szinnyei mellett.*”

több mint jogos szakmai érveit. A tények hézagosságot ismertetőjele folytán téves beállítást és magyarázatot adtak valamennyien, akik az új igazgatói kinevezésről szólva, mindössze Szinnyi József csalódottságát vagy az egyetem vezetőinek Horvát Árpáddal ellenséges magatartását megszüpítik, elégedetlenség gyanánt. A korabeli légkört adják vissza és rádupláznak egyoldalúsággal.⁵¹

A kritikus korszak, a könyvtár rendezése, a raktári rend kialakítása, a nyilvánosság új eszközeinek megteremtése folytán kialakított új könyvtár új működési rendje már Szilágyi Sándor nevéhez fűződik, aki – Szinnyi József másfél éves helyettes könyvtárigazgatói működése után és ezt követő, vele teljes egyetértésben – 1877-ben vette át és igazgatta 1898-ig az Egyetemi Könyvtárat. Ahhoz, hogy az utókor mérlegelhesse Horvát Árpád igazgatói, emberi tartását, véleményt alkothasson a tervezés korszakáról, szükségképpen egybe kell vetni az általa megfontolásra kínált, írásba foglalt szakmai érveket mindazzal, ami utóbb megvalósulhatott. Az eredmény márpedig Horvát Árpád igazgatói bizonyítja, elsősorban tekintettel azokra a generációkra, akik kénytelenek voltak a könyvtárban, ezen időszakban rendelkezésre álló katalógust használni.

Horvát Árpád elmélyült, mind elméleti, mind gyakorlati könyvtártani ismeretei, melyhez társult oktatói és annak alárendelt tudományos tevékenysége, lehetővé tette számára, hogy több összefüggés figyelembe vételével tekintsen a könyvtár ügyére, mint azt vitapartnerei tették. A felettes hatóságok által támasztott követelmények teljesítése érdekében nem volt hajlandó a könyvtár rendezését oly módon felgyorsítani, ami hosszú távon, inkább visszavetette, semmint előbbre vitte volna az olvasók és a könyvtár közös ügyét.⁵² Szilágyi Sándor szerkesztésében az évente megjelentetett *Czímtár* sorozatát Horvát *Ertesítő*-je nyitotta meg, amit Horvát Árpád a *Néhány szó*-ban, az elvek szintjén megfogalmazott, annak lépéseit Szilágyi is követte. Ellenben a katalógus készítésének, Horvát ellenvetései dacára 1875 után elfogadott gyakorlata – különösen a rövidített címléírás, a hiányos adatfelvétel, a szakokon belül hiányzó tagolás, stb. – szakszerűnek és az olvasók szempontjából kellő képen tájékoztatónak nem mondható eredményt hozott, amit a huszadik század folyamán, többszöri katalógus korrekciók árán lehetett csak kiküszöbölni. Hiába, Horvát Árpád tudott valamit. (1876-ban figyelmeztette az egyetem Tanácsát, *compendium virium, dispendium temporis, dispendium virium compendium temporis*.) Ennek ellenére, Horvát Árpádnak a nevét sem említik, holott elsőként írta meg, magyar nyelven a rendszerezett könyvtártan alapelveit, egy magyar

⁵¹ VÉRTESY, *Az Egyetemi Könyvtár... i. m.* (5. jegyz.), 264, 269–277, 285–289. Különösen a 285–286. lapon, ahol, mint egyéb, Horvát Árpádot érintő helyeken is teljességgel hiányzik nézeteinek szembesítése az idézett ellenvéleményekkel.

⁵² U.o. 415–446., különös tekintettel a 417–418, 420–427. A huszadik, sőt a huszonegyedik századnak örökölt hagyott katalógusok tanúskodnak leginkább Horvát Árpád „csökkenő”-ének aposztrofált érvei megalapozottságáról, melyet Vértessy részletesen ismertet.

diplomatika jegyzetet és volt, az Egyetemi Könyvtár 1874–1876 igazgatója, nem mellesleg kora legképzettebb *könyvtárnoka*.⁵³

Horvát Árpádot és Szinnyei Józsefet egyaránt Toldy Ferenc hívta meg a könyvtárba kollégának, vezető könyvtártisztnek. Nem sejthette, hogy a könyvtár jövőjéről, a megfelelő szakemberek biztosításával,⁵⁴ mégsem járt, azzal a sikerrel, amelyre számíthatott Horvát Árpád könyvtártani és Szinnyei József bibliográfusi ismeretei és képességei alapján. Távozásával e két kitűnő elme, egymás adottságait, képességeit, tudását összegző együttműködése helyett, egymással szembe kerültek. Horvát Árpád lemondott, amikor szakmai követelményei megvalósulásának a reményét is elveszítette. Ellenben a lemondás küszöbén még sajtó alá adta a *Néhány szó*, összefoglalással kiegészített szövegváltozatát, „*Fiat applicatio!*” végzőval.

⁵³ MUSZKA Erzsébet, *A történelem és a történeti segédtudományok oktatása egyetemünkön 1770 – 1848*, = *Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből*. Bp., 1974, 1, 46–47; KÁROLYI Árpád, *Horvát Árpád emlékezete*, Emlékbeszédek a M. T. Akadémia elhunyt tagjairól. 11/10

⁵⁴ KÁROLYI, *Horvát Árpád...i.m.* (53. jegyz.), 7, 16. Toldy latba vetve összeköttetéseit, előbb 1857-ben hívta a könyvtárba Horvát Árpádot, majd 1865-ben ismét, ezúttal sikerrel. Szinnyei Józsefet szintén ő pártolta, egyrészt a könyvtári állás betöltésével 1872-ben, másrészt folyóirat repertórium elkészítésére, az Akadémia által adott megbízatással. Mindkét alkalommal a döntést hozó testület tagja volt Horvát Árpád is.

**'Some Words on Reorganizing and Cataloguing the Holdings of the
University Library' by Professor Árpád Horvát.
Antecedents of the Assignment of Sándor Szilágyi as Director of the
University Library 1879-1899**

Summary

The inauguration of the actual head of the University Library in the year of 1876, according to the prominent role hold by the library in the higher education of the Hungarian Kingdom recovered the constitutionalism and provoked its ineludible institutional and professional renewal.

Árpád Horvát, professor of diplomatic who was made director of the library in January 1874, had to confront the problem of how he could reconcile the increased expectations of the University Senate and the contemporary readers of the 250 years old library with its old cataloguing and classification system and what to do with the absence of professional staff aggravated by the scarcity of the institution's budget.

Professor Horvát presented the state of the library several times and he described the method to follow in reorganizing and renewing the library but in spite of his efforts for clarifying the guiding principles in librarianship the Senate desided for propositions of supporters who promised to catalogue the whole amount of the holdings in some few years ignoring the professionally correct indications of the director.

"Some words on reorganizing and cataloguing the holdings of the University Library of the Royal University [actual Eötvös Loránd University] of Budapest" published in September 1876 by professor Horvát was the recapitulation of both his criticism on the condemned practice ordered by the Senate and the passionate and detailed argue to follow the internationally adopted principles and rules of librarianship as a system consequently constituted of congruent elements.

The merit of the explanative leaves of the *"Some words"* consists not only in perpetuating the memory of professor Horvát as the first scholar to offer systematic rules of cataloguing and organizing the sientific university libraries in Hungary. The subsequent facts vindicated both his point of view and his posture adopted as well. On the contrary, the precipitouse choise of the Senate had to be remembered with its consequences for several generations as an example for misunderstanding what the development of science required in the field of the librarianship.